

Hallitsijan kielitieto

LAURI SEPPÄNEN

Filosofit ovat aikojen alusta pitäneet kieltä enimmäkseen ulkoisen todellisuuden kuvana. »Sielun peili» onkin luultavasti aatehistorian vaikutusvaltaisimman metaforan¹. Ajatus on ollut – ja on suuressa määrin yhä – että on olemassa yksi ja yhteinen »suuri maailmanjärjestys» (esimerkiksi platonisten ideoiden *ordo universi*), joka joko itsestään, osin ihmisen omin ponnistuksin tai yliluonnollista tietä heijastuu niin ikään universaaliin ihmismieleen. Ulkoa sielun peiliin heijastunut kuva on tietysti jo »ilmaisu», *species expressa*. Ilmaisua on puolestaan aina ollut yleisin kielen määritelmä. Sen vuoksi esimerkiksi koko realistinen keskiaika piti tätä sielun sisäistä kuvaa kielen ytimenä; kieli oli *verbum interior*. Sisäisen kielen veraton ominaisuus oli, että siihen oli erheettömästi varastoitu tai varastoitavissa kaikki tieto, tosin suurelta osin verhottuna. Ihmisen tehtävä oli kaivaa verhojen alta oikea tieto esiin. Aineellisiin merkkeihin (*voces*) sidottu ulkoinen kieli, *verbum exterior*, varsinkin yksittäiskieli, oli nyt koko lailla turha, jopa harhaanjohtava (Seppänen 1985: 62– ja 102–). Senhän kyllä pitäisi ilmaista muille sieluun virtaava primaari tieto, mutta jos naapurilla on periaatteessa tieto jo omasta takaa, mihin ilmaisu oikeastaan tarvitaan? Korkeintaan sillä voidaan auttaa lähimmäistä, joka kaivuutyössä ei ole ehtinyt yhtä pitkälle.

Äärimmillään realistien sielun kieli oli valtava varasto. Siihenhän kerääntyi ikään kuin itsestään miltei kaikki maan ja taivaitten tieto. Mutta tällaisen yltiöoptimismin ainoa perusta, »annettu» maailmanjärjestys, alkoi rapistua jo keskiaikaisten nominalistien napinaan. Nyt oli haettava aivan uusi perusta. Ajan oloon yhä useammat kielen tutkijat käänsivät realistien rakennelman pääläelleen. Perustaksi tulivat yksittäiskielten materiaaliset merkit ja niihin liittyvät yhteiset usko-

¹ Varsinkin Quineen, Sellarsiin ja Kuhniin nojaten Richard Rorty paljon huomiota herättäneessä kirjassaan 1990 hyökkää ankarasti juuri tätä koko länsimaista ajattelua pitkälti hallinnutta peiliajattelua vastaan.

mukset. Turhanpäiväisistä ja harhaanjohtavista toisen asteen heijasteista, ulkoisista kielistä, tuli nyt tietoa ja maailmankuvia konstituoivia tukipilareita. Ulkoisten kielten huikea arvonnousu näkyy parhaiten siitä, että uuden opin tärkeimmät kehittäjät, eurooppalaiset romantikot, saivat alun perin innoituksensa Immanuel Kantilta. He katsoivat, että Kantin aprioristen kategorioiden funktiot tuli – *mutatis mutandis* – siirtää kielelle, nimenomaan yksittäiskielille (Gipper 1992: 75–). Kieli oli nyt yhtäältä ajattelun mahdollisuuden ehto ja toisaalta kielenulkoisen, itsessään amorfin todellisuuden ymmärtämisen eli jäsentämisen edellytys. Maailma ei enää luonut kieltä, vaan kielet päinvastoin loivat ennen muuta kukin oman maailmansa, siis omat käsitesysteeminsä².

Ammattitutkijat ovat alkaneet tajuta kielen tehon kylläkin vasta parisataa vuotta sitten. Mutta etenkin kaikki hallitsijat diktaattoreista pikkuvirkamiehiin näyttävät vaistonneen sen aina. Nämä kylmäpäiset toimen miehet ja naiset, joilla ei ole ollut aikaa eikä halua lukea filosofien kirjoja, ovat todistettavasti jo ammoin oivaltaneet kielen suuren käyttöarvon. Jos kerran kieli luo arkista maailmankäsitystä, se ilmeisestikin on hallitsijan tärkein tai ainakin huokein vaikuttamisen keino: kun muutetaan kieltä, muutetaan yhteisiä uskomuksia, hallitsijan kannalta ainoaa tärkeää todellisuutta. Tämän yksinkertaisen oivalluksen varassa hallitsijat ovat halki vuosituhansien yleensä ensi töikseen käyneet kielen kimppuun. Menestys on ollut taattu, jos uusi kieli on tarpeeksi kauan ja tehokkaasti voinut pommittaa ihmisten mieliä. Kun ikivanha, vankka kokemus puhuu kielten tehon puolesta, on hallitsijoiden »kieliteoreettinen koulu» aina ollut yksituumainen ja poikennut siinä edukseen ammattitutkijoiden koulukunnista.

Kielen vaikutuksella on kuitenkin selvä rajansa. Sen havaitsemiseksi on puheen kokonaissisällöstä erotettava kielen oma osuus, siis kielitieto. Sellaista tietoa on kahta lajia. Ensimmäinen sisältää saussurelaisittain puhuen bilateraalisten merkien *signifié*-osat eli psyykkisen käsitesysteemin, joka määrää yksittäisten merkien käytön rajat. Kielen sisäisessä systeemissä esimerkiksi pakinoitsija Ollin determinatiivikompositumi »lehtimies» on miltei määrättömän monitulkintainen: merkitys 'mies' on jotenkin merkityksen 'lehti' määräämä. Se ei väitä ulkomaailmasta vielä mitään, se tekee ao. ihmisen ajattelemisen ja hänestä puhumisen vasta mahdolliseksi. Systemi pelkkänä kielenkäytön mahdollisuutena »rajoittaa»

² Tämän kielitieteen ja -filosofian ikuisuuskysymyksen uusista tutkimuksista parhaita on amerikkalaisen John M. Ellisin kirja 1993. Kirjan perusväite on, että kielen keskeinen funktio on kategorisointi, siis maailmankuvan luominen, eikä ajatusten ilmaisu – näitähän ei ole ennen kieltä olemassa. Samalla kirja on kärkevä hyökkäys pohjoisamerikkalaista lingvistiikkaa ja filosofiaa viime vuosikymmeninä hallinneita valtasuuntauksia vastaan.

ajattelua siis yhtä vähän kuin värit ja pensseli maalaamista. Kielitiedon toinen laji, normimerkitys, sen sijaan sisältää tietyn rajoituksen. Käyttäessään systeemi-merkkiä konkreettisessa puheessa kieliyhteisö rajaa sen lukemattomat mahdollisuudet muutamaaan harvaan realisointiin, tavallisimmin vain yhteen. Niinpä »lehtimies» normaalipuheessa väittää, että mies toimittaa lehteä ja »auringonnousu» väittää, oikein tai väärin, että aurinko nousee³. Näissä ulkoista todellisuutta koskevissa normiväitteissä, jotka sanakirja tavallisesti luetteloi, piilee kielen vaikutusvoima. Niissä piilee nimenomaan manipuloinnin mahdollisuus, sillä vaikka kukin normiväite onkin näennäisen tiukasti kiinni omassa aineellisessa merkissään (ja sillä tavoin »rajoittaa» arkiajattelua, siis ohjaa sen mekaanisesti normaaleille urille), se on kuitenkin suhteellisen vähäisellä vaivalla korvattavissa muilla systeemin sallimilla väitteillä. Tunnettua on, että Olli realisoi »lehtimiehensä» normin vastaisesti mieheksi, joka haravoi pudonneita lehtiä, ja että tästä tuli lähes käypää suomea.

Kun tällainen kielitieto (»kielen oma puhe») on eroteltu puheen kokonaisuudesta, jäljelle jää suuri määrä puhujien yhteistä elämänpiiriä koskevaa, ei-kielilistä tietoa, jota yhteinen kokemus, kouluopetus, tiedotusvälineet yms. synnyttävät. Hyvin tyypillistä on, että nämä kaksi tiedon lajia joutuvat keskenään ristiriitaan. Kysymys kuuluu silloin, kumpi vie voiton. Ristiriita syntyy esimerkiksi, kun opettaja ilmoittaa luokalle, ettei valaskala olekaan kala. Opettajan hyvä tarkoitus on silloin kumota kielen virheellinen väite, harmiton relikti, jonka – niin hän varmaan uskoo – tieteellinen tieto helposti pystyy hävittämään. Mutta mitä lopulta tapahtuukaan. Oppilaat saattavat hyvinkin muistaa opettajan merkillisen ilmoituksen seuraavaan tenttiin saakka, koska siitä on hyötyä, mutta tuskin sen koommin. Mitä iloa heille myöhemmin moisesta tiedosta voisi ollakaan. Valaskala-sanaa he sen sijaan eivät voi hevin unohtaa, koska ilman sanaa (käsitettä) ei tuota merielävää voisi edes ajatella. Tästä syystä kielen oma puhe on hyvin usein kaikkeen muuhun puheeseen verraten teholtaan ylivoimainen.

Juuri tämän ratkaisevan seikan hallitsijat todennäköisesti ovat aina kirkaasti vaistonneet. Siksi he ovat pyrkineet luomaan itselleen otollista kielitietoa yleisen, esimerkiksi tieteellisen tiedon peittämiseksi. Hyvä esimerkki on nimi Saksan Demokraattinen Tasavalta, joka luultavasti menee pääideologi Kurt Hagerin kontolle. Nimessä on sanojen »demokraattinen» ja »tasavalta» traditionaaliset normimerkitykset käännetty pääläelleen. Länsimaissa kuultiinkin sitten usein lauseita kuten »Saksan Demokraattinen Tasavalta ei ole demokraattinen eikä tasavalta» tai »niin

³ Systeemi- ja normimerkityksistä vrt. Coseriu 1975: 11–.

sanottu Saksan Demokraattinen Tasavalta», eikä tuollaisen nimen uskottu tuovan poliittista hyötyä. Mutta Kurt Hager oli etevämpi lingvisti ja psykologi. Ilmeisesti lukuisten edeltäjiensä kokemukseen luottaen hän tiesi, että suotuisissa oloissa sanottujen lauseiden ristiriita päättyisi tekaistun nimen voittoon. Nimestä lausutut mielipiteet olivat yksittäistapauksia, lyhytikäisiä ja useimmiten keskenään ristiriitaisia. Nimen itsensä väite sen sijaan oli toistettava aina, kun ao. valtiosta puhuttiin tai kun sitä ajateltiin, oltiinpa väitteen totuudesta mitä mieltä hyvänsä. Sen epäileminenkin kävi ajan oloon liki mahdottomaksi, koska se kielitiedon osana oli pitkäikäinen ja toistui päivittäisessä käytössä mekaanisesti lukemattomia kertoja. Ja toisin kuin yksittäiset mielipiteet nimi DDR toisti aina saman väitteen. Jos sosialististen valtioiden voima olisi varjellut Kurt Hagerin kieltä tarpeeksi kauan, sen väitteistä olisi vähä vähältä tullut yleisiä uskomuksia, siis jokapäiväisen todellisuuden osia. Valtio oli demokraattinen ja tasavalta, jos niin uskottiin, olivatpa valtasuhteet mitkä hyvänsä. Eihän näillä kahdella käsitteellä (enempää kuin kovin usein muillakaan normaalin yhteiselämän keskeisillä käsitteillä) edes ole riidattomia, saati universaalisia määritelmiä, jotka heijastuksensa voimalla olisivat voineet tehdä nimen DDR totuuden kyseenalaiseksi.

Luultavasti vanhimpia todisteita kielen käytöstä vallan välineenä löydetään yli kahden ja puolen vuosituhannen takaa muinaisesta Kiinasta. Täällä on ehkä alun alkaen ollut vallalla käsitys, että hallitsijan kiireisin tehtävä valtion olojen kohentamiseksi oli sanojen merkityksien korjaaminen. Tätä mieltä oli kiinalaista ajattelua suvereenisti hallinnut Konfutsekin (551–479 eKr.). Kun häneltä kysyttiin, mitä hän tekisi ensiksi, jos Wei'n herra jättäisi valtionsa hallinnon hänelle, hän vastasi: »Jos jostakin on alettava, se on varmaan nimien korjaaminen» (Itkonen 1991: 90). Konfutsen ja hänen seuraajiensa koko valtio-oppi perustui semantiikkaan. Kiintoisaa on, että yksinvaltaa ihannoiva ns. legalistinen koulu (6. vs. eKr.–) katsoi Platonin tapaan, että nimien (siis sanamerkityksien) korjaaminen oli yksinomaan filosofikuninkaan tehtävä. Juuri tämän koulun edustaja Han Fei Tzu († 233 eKr.) antoikin kielelle lakiin verrattavan valta-aseman: »(Valtion) yhtenäisyyden säilyttämisen kannalta nimet ovat ensiarvoisen tärkeitä. Kun nimet on korjattu, olot asettuvat aloilleen. Kun nimiä ei ole korjattu, olot ovat alttiita muutoksille. Hallitsijalla on nimet vallassaan, ja hänen alamaisensa suuntaavat toimensa nimien mukaan. Kun hallitsija tahtoo estää paheellisuuden, hän tutkii, vastaavatko nimet ja todellisuus, sanat ja teot, toisiaan. Niinpä kun alamaiset ovat puhuneet suuria ja heidän todellinen suorituksensa on pieni, heitä rangaistaan. Tämä rangaistus ei johdu suorituksen vähäisyydestä, vaan siitä, ettei suoritus vastaa nimeä. Ja kun alamaiset ovat puhuneet vaatimattomasti ja heidän saavutuksensa on suuri, heitä niin ikään rangaistaan. Tämä ei johdu siitä, etteivätkö heidän suuret saavu-

tuksensa ilahduttaisi, vaan siitä, etteivät ne ole sopusoinnussa niitä tarkoittavien nimien kanssa.» (Itkonen 1991: 115–.)⁴

Han Fei Tzu ei näe eroa saati ristiriitaa kielitiedon ja muun tiedon välillä, vaan alistaa yksvakaasti viimeksi mainitun sekä vielä kaiken inhimillisen toiminnan kielen kuriin. Tällainen toiminta saa merkittävyttä vasta, kun se seuraa hallitsijan tahdon mukaista kieltä, siis lopulta yksityistä mielipidettä. Hallitsija toisin sanoen luo jumalan tavoin maailman oman kielensä kuvaksi. Voidaan sanoa, että Han Fei Tzu kirjoitti selkeän ohjeen, jonka perusajatusta vallan tavoittelijat ovat aina noudattaneet: ensiksi on vallattava kieli, eli uskomukset, todellisuus (jos sellaista on) tulee aikanaan perässä. Jos ei tule, tuskin sitä monikaan huomaa.

Euroopassa kiinalaisen kaltaista kielikäsitystä kehittänyt satakunta vuotta Konfutsen jälkeen Platon. Häntä huolestutti kielen epätotuus, joka johdattaa ihmisiä harhaan; esimerkiksi Hermogenes ei ollut Hermeksen poika niin kuin nimi väitti. Platon kylläkin uskoi kielen olevan korjattavissa ulkoisesta, universaalista todellisuudesta eli metafyyysisistä ideoista lähtien. Jos sana vastasi ideaa, se oli tosi, siis idean oikea kuva; muutoin se oli epätosi ja jouti poistettavaksi käytöstä. Kun ideat pystyi paljastamaan vain viisas eli filosofi (nyt sanottaisiin tiedemies), hallitsijan tuli olla filosofi, ja hänen tehtävänä oli totuudellisten sanojen avulla ohjata kansa oikealle tielle. Tyhmien tuli olla kuuliaisia alamaisia. Selvää kuitenkin on, ettei Platon kulkenut ideoista kreikan sanoihin – ilman sanaa ei kukaan voisi tunnistaa ainoatakaan ideaa – vaan päinvastoin sanoista ideoihin; hän yksinkertaisesti reifioi äidinkiellensä sanat. Lopulta hän siis menettelee suunnilleen samoin kuin legalisti Han Fei Tzu: hän antaa hallitsijan korottaa omat mielipiteensä ikuisiksi totuuksiksi sekä valvoa, että alamainen kansa omaksuu ne. Valvonnasta huolehtivat filosofisesti koulitut sotilaat, joita kutsuttiin Vartijoiksi.

Kielen manipulointi vaatii onnistuakseen paljon aikaa sekä hallitsijoiden vankkaa suojaa. Joseph Goebbelsille olikin tunnettuun kielisääntelyynsä (Sprachregelung) luvassa tuhat vuotta. Hän aloitti työnsä aivan legalistien säännön mukaisesti. Kolmannen valtakunnan kieltä koskevasta runsaasta tutkimuksesta käy ilmi, että puolue (NSDAP) yritti kaikkein ensimmäiseksi vallata vanhat saksalaiset kieliseururat (Ehlich 1989). Aika loppui kuitenkin pahasti kesken. Sen sijaan ne germaaniruhtinaat, jotka viitisensataa vuotta jKr. alkoivat kääntää pakanallisia alamaisiaan kristinuskoon, panivat alulle mullistuksen, joka on epäilemättä Euroopan

⁴ Itkonen tulkitsee Konfutsen lauseen oman kuvateoriansa mukaisesti niin, että ensin on korjattava valtiolliset olot ja sen jälkeen nimet oloja vastaaviksi, siis olojen kuviksi. Gipper (1992: 126) sen sijaan on päinvastaista mieltä. Han Fei Tzu edustaa Itkosenkin mukaan kuvateorian vastaista kantaa ja menee siinä järjettömyyksiin.

historian syvällisin. Sen ensimmäinen vaihe oli taaskin kielen uudistus. Ruhtinaat teettivät tiukat kielisäännöt, joiden noudattamista valvoi sotilaiden miekka. Kielletyksi tuli mm. pakanauskon ehkä tärkein sana, *wurt*, joka tarkoitti maailmaa ja jumaliakin hallitsevaa kohtaloa. Samalla koko käsite vähin erin hävisi ja kristittyjen jumalalle tuli tilaa (Eggers 1963: 97–; Tschirch 1966: 132–). Lopputulos oli, että ainakin kirjoitetut germaanikieliset olivat enää materiaaliselta asultaan germaanisista, sisällöltään sen sijaan suurimmalta osin latinalaisia (Moser 1961: 117–). Usein on väitetty, että kreikan ja latinan länsimaisiin kieliin kohdistaman vaikutuksen vuoksi läntinen ajattelutapa on yhä suurella määrällä antiikin ohjauksessa (Gipper 1992: 169–). Germaaniruhtinain kielen uudistuksen suurmenestyksen takasi tietenkin kristillisten hallitusten tuki, joka on jatkunut keskeytyksittä nyt jo lähes 1500 vuotta.

Nykymaailmassa kieli muokkaa mieltä monin verroin tehokkaammin kuin koskaan ennen. Kiihtyvällä vauhdilla sikiäviä uutuuksia tuskin kukaan enää voi väistää, sillä monet niistä ovat byrokratisoituvassa arkielämässään välttämättömiä. Hallitsija, jolla on nämä »nimet vallassaan», kuten Han Fei Tzu sanoi, ei nyt enää yleensä ole diktaattori, vaan häntä verrattomasti voimallisempi hallintokoneisto. Ohjaustyössä sitä tukevat lukuisat tiedemiehet, etenkin juristit, sosiologit, teknologit ja lääketieteilijät. Johtoajatus on siis vanha platoninen: he tuntevat totuuden, heidän asiansa on luoda totuuteen perustuva kieli, mieli ja valtio.

Otan viattomalta tuntuvan esimerkin. Viime aikoina suomalaiset ovat ihmeekseen havainneet, että kun ottaa ventovieraan auton, ajaa sen romuksi ja jättää ojaan, nykyinen laki ei kutsukaan sitä enää varkaudeksi tai muuksi rumaksi teoksi, vaan luvattomaksi käyttönnotoksi, josta rangaistus on varkautta lievempi. Varkauteen vaadittaisiin todistettava tarkoitus pitää auto lopullisesti itsellään. Kun käyttönottajan päässä tapahtumahetkellä ei luultavasti yleensä ole enempää tarkoitusta kuin mitään muutakaan selkeätä ajatusta, supistunee varkauksien määrä vähäiseksi. Suomalaisten tietoisuudesta sekin vähä on hyvää vauhtia haihtumassa. Tiedotusvälineet ovat näet vaivihkaa alkaneet kutsua luvatonta käyttönottoa ensin luvattomaksi haltuunotoksi ja sitten vain käyttöön- tai haltuunotoksi. Mutta haltuunottaminen merkitsee suomen kielessä normaalisti suojelemista, siis hyvää asiaa, verrattakoon vaikkapa tunnettua virren säettä »Sun haltuus rakas Isäni / mä aina annan itseni». Kun tämä tie on kuljettu loppuun, on saavutettu se, missä Kurt Hager epäonnistui, nimittäin yhteiskunta, joka ei tunne varkautta. Siihenhän riittää pelkkä uskomuksen muutos, itse fyysisen teon lakkaaminen ei ole tarpeen.

Juristien ohjaamat lainlaatijat tekivät yhden lajin varkaudesta käyttönoton, koska he halusivat antaa puolueettoman määritelmän teosta, jonka sana »varkaus» ennen vanhaan leimasi paheksuttavaksi. Tiedotusvälineet ovat luultavasti vain seuranneet lain sanamuotoja ja hiukan lyhennelleet (käyttönotto) tai muunnelleet

(haltuunotto) niitä. Juristeille, hallinnolle ja tiedotusvälineille on tietysti suotava oma sisäpiirin ammattikielensä. Mutta kun tämä kieli kantautuu suuren yleisön käsiin, tapahtuu kohtalokas hyppäys tuntemattomaan. Kun keskivertosuomalainen lukee lehdestä, että joku on ottanut vieraan auton luvattomasti käyttöönsä, luvattomasti haltuunsa, käyttöönsä tai haltuunsa, hän joutuu ymmälle. Suomalaisena hän tietää varmasti ainoastaan, mitä nuo sanat itse sanovat, mutta normaalisti hän ei voi tietää, mitä konkreettisia asioita lainlaatijat uussanoillaan ovat tarkoittaneet. Kieli yksin ei sitä sano, ja harva kai lähtee moisen asian vuoksi lakikirjojakaan tutkimaan. Luonnollinen johtopäätös on, että jos laki kerran on muuttanut tietynlaisen varkauden mitäänsanomattomaksi käyttöönotoksi, vaikkapa luvattomaksi-kin, niin tuskin se kovin paha teko onkaan. »Luvaton» ei suomalaiselle monesakaan tilanteessa paljon sano. Jos poika ajalee isän autoa ilman lupaa, ei se niin merkillinen asia ole. Pelkkä käyttöönotto puolestaan on neutraali eikä tee eroa oman ja kähvelletyn auton ajamisen välillä. Auton haltuunotto vihdoinkin ilmoittaa, että auto otetaan suojelukseen eli tehdään kiitettävä teko.

Tällä tavoin hallitsija voi Han Fei Tzun neuvon mukaisesti viedä ihmiset kielen keinoin yläilmoihin; esimerkiksi varkauden voi poistaa, vaikkei poliisin tilastoissa mikään muuttuisi. Platonin olettaa puolueetonta tuomioistuinta (»heijastuvaa todellisuutta»), joka punnitsisi arkikielen totuuden, ei ole, on vain yhteisön vaihteleva konsensus. Siksi periaatteessa miltei jokainen vallitseva uskomus voidaan muuttaa miksi hyvänsä toiseksi uskomukseksi. Jonathan Swift kertoo Gulliverin retkissä kaukaisesta *houyhnhnm*-kansasta, jonka kielessä ei ollut yhtään pahaa tarkoittavaa sanaa, minkä vuoksi *houyhnhnmit* elivät ikuisessa onnessa eivätkä ensinkään tajunneet Gulliverin kertomuksia maanmiehistään, joiden rakkain harrastus olivat salamurhat ja juonittelut. *Houyhnhnmeille* esimerkiksi kuolema, *lhnuwnh*, merkitsi paluuta ensimmäisen äidin luokse, eikä siihen kiinnitetty enempää huomiota kuin mihin hyvänsä kotiin palaamiseen.

LÄHTEET

- COSERIU, EUGENIO 1975: Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft. 5 Studien. Internationale Bibliothek für allgemeine Linguistik, hrsg. von E. Coseriu, Bd. 2. Wilhelm Fink Verlag, München.
- EGGERS, HANS 1963: Deutsche Sprachgeschichte. I: Das Althochdeutsche. Rowohlt deutsche Enzyklopädie, hrsg. von E. Grassi. München.
- EHLICH, KONRAD 1989 (hrsg.): Sprache im Faschismus. Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, Bd. 760. Frankfurt a. M.
- ELLIS, JOHN MARTIN 1993: Language, Thought, and Logic. Rethinking Theory, ed. G. S. Morson. Northwestern University Press. Evanston, Illinois.
- GIPPER, HELMUT 1992: Wilhelm von Humboldts Bedeutung für Theorie und Praxis moderner Sprachforschung. Theorie und Praxis inhaltbezogener Sprachforschung.

LAURI SEPPÄNEN

- Aufsätze und Vorträge 1953–1990, Bd. I, hrsg. von H. Gipper. Nodus Publikationen, Münster.
- ITKONEN, ESA 1991: Universal History of Linguistics. India, China, Arabia, Europe. Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science, ed. E. F. K. Koerner. Vol. 65. John Benjamins, Amsterdam.
- MOSER, HUGO 1961: Deutsche Sprachgeschichte. Mit einer Einführung in die Fragen der Sprachbetrachtung. Curt E. Schwab, Stuttgart.
- RORTY, RICHARD 1990: Philosophy and the Mirror of Nature. Oxford.
- SEPPÄNEN, LAURI 1985: Meister Eckeharts Konzeption der Sprachbedeutung. Sprachliche Welterschöpfung und Tiefenstruktur in der mittelalterlichen Scholastik und Mystik? Hermaea. Germanistische Forschungen, neue Folge, hrsg. von H. Fromm und H.-J. Mähl, Bd. 51. Tübingen.
- TSCHIRCH, FRITZ 1966: Geschichte der deutschen Sprache. I: Die Entfaltung der deutschen Sprachgestalt in der Vor- und Frühzeit. Grundlagen der Germanistik, hrsg. von H. Moser, Bd. 5. Erich Schmidt Verlag, Berlin.

Zur Sprache der Machthaber

LAURI SEPPÄNEN

Hat die Sprachwissenschaft die erkenntnis- und weltkonstituierende Rolle der Sprache eigentlich erst seit der europäischen Romantik entdeckt, so war sie den Machthabern immer schon bekannt. Ihnen war von Anbeginn klar, daß durch Änderung der Sprache die gängigen Meinungen der Untertanen effektiv geändert werden können, weshalb die Sprachmanipulation gemeinhin eine ihrer ersten Maßnahmen war. Beispielsweise im alten China war dies anscheinend eine allgemein akzeptierte Praxis. Selbst der einflußreichste Denker Chinas, Konfuzius (551–479 v. Chr.) bestätigt dies. Auf die Frage, welches die erste Pflicht des Herrschers sei, erwiderte er: »Wenn etwas an die erste Stelle gesetzt werden muß, so ist es sicherlich die Korrektur der Namen».

Die Sprache wirkt durch die Inhalte ihrer Zeichen, d. h. durch das sprachliche Wissen. Außer diesem Wissen enthält die konkrete Rede eine große Menge von außersprachlichem »Weltwissen«, das z. B. Unterricht und Massenmedien erzeugen. Die zwei Arten des Wissens geraten bekanntlich häufig miteinander in Konflikt. Es ist dann die Frage, welches von den beiden im Kampf um die Volksmeinung den Sieg davonträgt.

Die lange Erfahrung lehrt, daß die Sprachinhalte leichter zu verändern sind und daß sie im Meinungskampf meistens die stärkeren sind. Deshalb versuchten die Machthaber immer, die gewünschten Sprachinhalte zu verstärken und massenhaft neue Sprachgebilde mit ähnlichem Inhalt zu erfinden, um das unerwünschte außersprachliche, z. B. das wissenschaftliche Wissen zu übertönen.

Ein lehrreiches Beispiel ist der Name DDR. Hier sind die traditionellen Inhalte der Termini »demokratisch« und »Republik« durch die Staatsmacht auf den Kopf gestellt. Folglich war im Westen oft z. B. der Satz »Die Deutsche Demokratische Republik ist weder demokratisch noch Republik« zu hören. In dem Satz sind zwei konträre Behauptungen aufgestellt, die erste durch die Sprache (den Namen), die zweite durch gewisse politische Kreise. Die Behauptungen der zweiten Art waren Einzelfälle, kurzlebig, einander entgegengesetzt und individuell variierbar. Die Behauptung des Namens selbst war langlebiger, sozialer Besitz und individuell nicht veränderbar. Sie mußte im Alltag unzählige Male mechanisch wiederholt werden, ob man ihr zustimmte oder nicht, denn ohne sie wäre

Hallitsijan kielitieto

es nicht möglich gewesen, von dem Staat zu sprechen oder an ihn zu denken; die Sprache ist ja Bedingung und Bestandteil des Denkens. Schließlich behauptete der Name unentwegt dasselbe.

Wenn dem Namen ein längerer Schutz der Staatsmacht beschieden worden wäre, so wäre seine Behauptung zur allgemeinen Überzeugung, d. h. zum Bestandteil der Alltagswirklichkeit geworden. Der Staat wäre unabhängig von realen Zuständen demokra-

tisch und Republik gewesen, denn es gibt ja keine »gegebenen«, universellen Kriterien, die durch ihre Widerspiegelung die Wahrheit des Namens DDR hätten in Zweifel ziehen können. Da über solche Wahrheiten nur der soziale Konsens entscheidet, können prinzipiell alle gegenwärtig für wahr gehaltenen Meinungen einmal in beliebige andere Meinungen verwandelt werden.